

“ძე შეცდომილის (ანუ უძღები შვილის) იგავი” ქართულ ჰაგიოგრაფიასა და “ვეფხისტყაოსანში”

ლუკა მახარებლისეული “ძე შეცდომილის იგავი” მაცხოვრისა და მთელი კაცობრიობის, უფლისა და ყოველი ადამიანის ურთიერთდამოკიდებულების პარადიგმაა, პირველქმნილი ცოდვიდან მოყოლებული ადამიანი (ანუ ის, ვინც ადამს “დაატარებს” საკუთარი სულით) – უძღები შვილი, მამისაგან განმდგარი და დაკარგული, თავისი სულის, სახლისა თუ სამოთხის გზას ეძიებს. ამიტომაცაა, რომ ამ იგავს წმიდა მამები ყველა დროისა და ხალხის უდიდეს მონათხოვბს უწოდებენ.

იგავი რამდენიმე უმნიშვნელოვანებს ასპექტს შეიცავს: მამისა და შვილის, ადამიანისა და საწუთოს, უფლისა და კაცის, ძმების ურთიერთობის ოქმებს; გამოლვიძების, საკუთარი თავის გაცნობიერების, სინანულისა და სიყვარულის, დაკარგულის მოძიებით აღძრული სიხარულის მოტივებს; სამოსელი პირველის, ბეჭდის, ხამლის (ფახსაცმლის), “ჭამებული ზვარაკის” (შესაწირი საკლავის) სიმბოლურ სახეებს.

იგავის პარადიგმული საკითხებიდან განსაკუთრებით ხშირია მამისა და შვილის (ანუ უფლისა და კაცის) ურთიერთდამოკიდებულების მოტივი.

დიდად ცოდვილია უფლის – ყოველთა მამის ურჩი და შეუსმენებელი შვილი. ანტონი დიდი ბრძანებს: “ღირსი უნდა იყო იმისა, ვინც თავისი ძე გიწოდა და ისე უნდა იქცეოდე, როგორც დვთის ძეს შეჰვერის. როცა რამის კეთებას იწყებ, გაიხსენე, რომ დმერთს მამას უწოდებ”.

მშობელთან სწორი დამოკიდებულების მასწავლებელია საუფლო მცნება: “პატივი ეც მამასა შენსა და დედასა შენსა”. ვინც მშობელს ჯეროვნად არ ექცევა, საუფლო მცნებას არღვევს. მახარებლები გმოძლვრავენ: დმერთმან თქვა: “პატივ-ეც მამასა შენსა და დედასა შენსა. და რომელმან ბოროტი თქვას მამისათვის, გინა დედისათვის, სიკუდილით მოკუდინ”(მათე 15,4; მარკოზ 7,10).

ადამი, როგორც მამა-უფლის, და ქამი, როგორც ხორციელი მამის (ნოეს) მფარველი კალთის საკუთარი ნებით უარმყოფელნი, დაკარგულნი, ცოდვებით შელახულნი, შესაბამისი ლიტერატურული პერსონაჟების პარადიგმებად იქცნენ. მათი ალუზიური სახეები მრავალ ნაწარმოებში გვხვდება. ჩვენი აზრით, ისინი უდებენ სათავეს “ძე შეცდომილის” ორგარ ინტერპრეტაციას:

ერთი მხრივ, ადამის მაგალითზე, შეიქმნა სახე მონანული ძისა, რომელიც “ვითა ცხოვარი გზაშეცთომილი” (დავით გურამიშვილი) თავისი მამის წიაღს დაეძებს, ცოდვებს გულწრფელად ინანიებს, გველივით პერანგს იხდის (გრიგოლ რობაქიძის არჩიბალდი), რათა შეიმოსოს უბიწო სამოსელი პირველი (გურამ დოჩანაშვილის დომენიკო) და მამის კურთხევით ცხონდებს;

მეორე მხრივ, ქამის მაგალითზე, ძე, რომელიც არ ან ვერ ხვდება მამასთან დაბრუნების აუცილებლობას, თავის სიმართლესა თუ საკუთარი პიროვნული მოთხოვნების უპირატესობაში დარწმუნებული. ეს მეორე სახეც სხვადასხვაგვარად გვესახება: წინასწარგანზრახვით მოღალატე და მამის მგმობელი (იაკობ ხუცესის ვარსქენი), უნიათობის გამო აცდენილი მამის გზას (მიხეილ ჯავახიშვილის თეიმურაზი) და მშობლისთვის გულის დაუფიქრებლად, უნებლივთ მტკენელი (ილია ჭავჭავაძის გიორგი). თუმცა, ყოველი ურჩი შვილი ისჯება, ხელს უშლის მშობლის კურთხევის უქონლობა და ვერ სწვდება საწადელს: ვარსქენი სივდილით ისჯება გორგასლის ბრძანებით, თეიმურაზი ნაკაცარი ხდება და ჯაყოს უგარდება ხელში, გიორგი კი თვითონაც სვეგამწარებული მიდის ამქვეყნიდან და დედამისსაც

მოუსწრაფებს სიცოცხლეს. თანაც, ძე შეცდომილი თუ “ვერ მოეგო თავსა თვისესა”, ჯოჯოხეთსაც ვერ აიცილებს, რადგან მამის უარმყოფელი – მამინაცვლის, ანუ ეშმას, კლანჭებში აღმოჩნდება.

მძიმეა ურჩი შვილის სატანჯველი. ამიტომ იყო, რომ წმ. შუშანიქმა ვარსქენ პიტიახშს უმთავრეს ბრალდებად წაუჟენა არა ქვეყნისა თუ ცოლქმრული ერთგულების დალატი, არამედ არშუშასგან განდგომა, მამის საქმეთა უარყოფა, მშობელთან დაპირისპირება: “შენ მამისა შენისა საქმენი განპრუუნებ და სხუად გარდააქციენ კეთილნი მისნი”.

ურჩი შვილის თემა “აბოს წამებაშიც” აისახა. იოვანე საბანისძემ უარი ვერ შეჰკადრა სამოელ კათოლიკოსს, როდესაც მან აბოს მარტვილობის აღწერა დაავალა. ამოცანა მეტად ემძიმა იოვანეს, რადგან კარგად ესმოდა წმ. აბოს პიროვნებისა და ლვაწლის მნიშვნელობა, მოეხსენებოდა, რომ გამორჩეულ წმინდანს “წამებაც” შესაბამისი შეეფერებოდა. საბანისძე არჩევანის წინაშე აღმოჩნდა: “ჭიათურების ტვირთი” ეკისრა, თუ შეურჩებოდა სულიერ მშობელს. გადაწყვეტილება დაუფიქრებლად არ მიუდია, გაიხსენა “შვილი ურჩი წარსაწყმედელსა მიეცესო” და დაემორჩილა ბრძანებას.

წმ. გრიგოლ ხანძთელს სურდა, თავმდაბლად, უბრალოდ განელია წუთისოფელი, რათა მიწიერი დიდების მიღებისთვის ზეცაში არ დასჯილიყო. ამიტომ უარს ამბობდა მშობელთა მიერ შემოთავაზებულ წინადადებაზე – მდგდლად კურთხევა იმუამად არ სურდა, დიდ პატივად მიაჩნდა, საკუთარ თავს საამისოდ გამოუცდელად და მცირეასაკოვნად თვლიდა, მაგრამ, მოეხსენებოდა რა, რომ მშობლის ურჩობის გამო “პატივი” სხვა ცოდვებისთვის განსაზღვრულ სასჯელზე უმეტესია, მორჩილება უმჯობესად ჩათვალი და მდგდლობას დათანხმდა. შეთავაზებული ეპისკოპოსობისთვის თავის ასარიდებლად კი სახლიდან რომ წავიდა, მრავალი წლის შემდეგ მხურვალედ უვერა დედას, მიეტევებინა სიჭაბუკეში გადადგმული ამ ნაბიჯით მისთვის მიყენებული ტკივილი. ლირსი მამა გრიგოლი წმ. წერილის დამოწმებით გვიქადაგებს: ”საგმობელ არს, რომელმან შეურაცხეოს მამა თვისი და წყეულ არს უფლისაგან, რომელმან განაწყოს გული დედისა... კურთხევამან მამისამან და დედისამან დაამტკიცნის სახლი უკუნისამდე, ხოლო წყევამან მათმან აღვაწევრის სრულიად”.

ბიზანტიური პაგიოგრაფიიდანაც გავიხსენებდი. წმ. გრიგოლ ნოსელი “წმიდა მაკრინას ცხოვრებაში” დიდი ინტიმურობით ასახავს მაკრინას დასაფლავების მომენტს. წმ. მაკრინა წმ. გრიგოლ ნოსელის ხორციელი დაა. როდესაც ძმა დას ასაფლავებდა დედამისის გვერდით და ამ მიზნით სამარხი უნდა გაეხსნათ, საკუთარმა ხორციელმა ბუნებამ აიძულა, თავი აერიდებინა თავისი მშობლების უამ-ვითარებისგან გახრწილი გვამების ხილვისთვის. თვითონვე შენიშნავს, ნოე და ქამი გამახსენდა და შემეშინდა, მშობელთა გვამების ხილვას უნებლიერ უჯერო ფიქრები არ აღეძრა ჩემში, ქამად არ გადავქცეულიყავო. ამიტომ სხვას სთხოვა, საფლავი გაეხსნა, წმინდანი დაეკრძალა. მხოლოდ შემდეგ მივიდა სამარხთან და ცრემლით დაალტო მისთვის ძვირფასი ადამიანების სამარე.

“ძე შეცდომილის იგავი”, როგორც სამყაროსთან დამოკიდებულების პარადიგმული მოდელი, არსებითი მნიშვნელობისაა “ვეფხისტყაოსნის” ანალიზისთვისაც. რუსთველმა პროლოგშივე გვითხრა, რომ ხელმწიფე უფლის შვილი და მისგან ხელ-დასხმული კაცია, ამიტომაცაა, რომ პოემაში ქვეშევრდომები, რომლებიც ხელმწიფისგან გაზრდილებად მოიხსენიებიან, ისევე ეპყრობიან მეფეს, როგორც ღმერთს (მეფეს “ქვეყნის უფალს” უწოდებს დავით გურამიშვილიც). ღმერთი ყოველთა მამაა, მეფე – თავისი ხალხის პატრონი და მზრუნველი აღმზრდელი. ამიტომაც ყმასა და ხელმწიფეს ისეთივე ურთიერთდამოკიდებულება უნდა ჰქონდეთ, როგორიც მამა-შვილს.

ყმას ევალება, მოწიწებითა და კრძალვით მოეპუროს მეფე-მამას, მისი რიდი ჰქონდეს, რადგან “მამა ყოველი ძისაგან ითავსებოდა”. წინააღმდეგ შემთხვევაში, უმადური, მეფის ამაგის უარმყოფელი ყმა უძღები შვილი ხდება.

ავთანდილმა იცის, რომ მისი წასვლა არაბეთიდან დიდად დაანალვლიანებს როსტევანს, თუმცა ზენაარი ფიცი და კაცური მოვალეობა, გასაჭირში ჩავარდნილ ადამიანს დაეხმაროს, აიძულებს, მეფის სურვილის საწინააღმდეგოდ მოიქცეს. ანდერძში იგი სთხოვს როსტევანს, შეუნდოს, არ განურისხდეს. იცის, მეფის რისხვა არც ამქვეყნად არგებს და იმქვეუნიურ ნეტარებასაც სანატრელს გაუხდის. მისი დვთავებრივი მოწყალება კი გზას გაუიოლებს. შემდგომში, არაბეთიდან გაპარული ავთანდილი ასმათს უხსნის, რომ როსტევანი განარისხა და ამიტომ თავის გზაზე მხოლოდ დაბრკოლებებსა და სირთულეებს მოელის, რადგან, მისი აზრით. “არსო მხედი” უფალი არავის შეუნდობს ხელმწიფის მიმართ უპატივო საქციელს:

“მისი შემცოდე დმრთისაგან კარგსა აღარას მოველი”.

თუმცა, როსტევანს არ მოუსურვებია ავთანდილისთვის ცუდი, პირიქით, გაიაზრა რა ყმის სიტყვებისა და განზრახზვის სიწრფელე, დვთისთვის სათხოობა, ბრძანება გასცა, რომ არაბეთში მხიარული ტანსაცმელი არავის ჩაეცვა ერთი წლის მანძილზე და ყველას ელოცა, რათა ამირსპასალარი უკან მშვიდობით დაბრუნებულიყო. ამით არც მამაშვილობა დაირღვა, არც დვთისშვილობა და ავთანდილსაც ხელი ყოველმხრივ მოემართა.

თინათინიც კი იცავს ხელმწიფესთან ურთიერთობის წესებს. იგი, მამასთან მიმავალი, როსტევანის უგუნებობისას უკან გაბრუნდება, მოერიდება მის შეწუხებას (რადგან მესაწოლე ეტყვის, მხოლოდ ავთანდილთან ერთად ყოფნა სურდაო).

ტარიელისა და ნესტანის დამოკიდებულება ფარსადანთან, მეფე-პატრონთან, რომელიც ერთისთვის მამაა და მეორისთვის – მამობილი, შუასაუკუნეობრივი ნორმებით დაუშვებელია. ისინი თავს არ უხრიან მეფეს, მოქმედებენ მის ზურგს უკან, მასთან შეუთანხმებლად, მისი სურვილის წინააღმდეგ. მათი მხრიდან არსად ჩანს ხელმწიფის, როგორც უფლის შვილის, ან როგორც მათი გამზრდელი მამის, განსაკუთრებული პატივისცემა, კრძალვა მის წინაშე, მოწიწება მის მიმართ.

მართალია, ფარსადანი მცდარად, საკუთარი შვილისა და ქვეუნის ინტერესების წინააღმდეგ მოქმედებს, მაგრამ ეს ნესტანსა და ტარიელს არ აძლევთ უფლებას, დამოუკიდებლად დაგეგმონ ხატაეთის ომი, ნესტანის საქმროს მოსაწვევად გამართულ თათბირზე არაფერი უთხრან ხელმწიფეს და შემდეგ კი მისგან მალულად მოკლან ხვარაზმელი უფლისწული, მეფე-მამას დაელაპარაკონ აგდებულად, რიგითი მოკვდავივით (გავისეხნოთ, როსტევანს ვიდრე ეტყვიდა, მშვილდოსანი მეც ვარო, ავთანდილმა მეფეს მისი ცოცხლად დატოვების დამადასტურებული ფარმანი სთხოვა, ხოლო, როდესაც ვეზირმა ავთანდილის წასლა გააგებინა როსტევანს, ცუდი ამბით შეწუხებულმა ხელმწიფემ სკამი ესროლა მას და ურია ლევი ეძახა).

ნესტანის აზრით, მოურიდებელი, შეუვალი ტონით უნდა მიმართოს ტარიელმა სიძის მკვლელობით განრისხებულ ფარსადანს. უნდა დაემუქროს მას: “არ დამეხსნები, გაგიხდი ქალაქსა, ვითა ტრამასა”. თვით ნესტანის სიტყვებიც კი: “ეუბენ”, “ჰკადრე”, “ქმნას მეფემან ყელ-მოტეხით შემოხვეწა, შემოკვდომა” ან ტარიელის ფრაზები როსტევანის შესახებ: “იგი ვერ მიმხდარა”, “არ იცის”, “ვის მოიყვანს, არა ვიცი”, მისი შენათვალი: “ვერ გათხევ” (ვერ გასიამოვნებ), “აწ ეგე არ მართალია”, ხელმწიფისადმი არ გამოიყენებოდა.

ტარიელის მიერ რამაზ ხატაელის შეპყრობა, ცხენიდან ჩამოგდება და დატყვევება მისი მხრიდან მეფის, ვითარცა უფლის წულის (შვილის) მიმართ

უპატივო დამოკიდებულების გამოხატულებაა. მართალია, იგი მტერი და მოღალატეა, მაგრამ მეფის ამგვარი შეურაცხყოფის უფლება არავის ჰქონდა.

მეფისადმი ასეთი დამოკიდებულება ხდება ნესტანისა და ტარიელის უბედურების, მათი ბედის ბორბლის უკუდმა დატრიალების მთავარი მიზეზი. ისინი კლავენ ხვარაზმშას – ფარსადანის მიერ მოპატიუებულ სიძეს, მოქმედებენ მეფის ნების წინააღმდეგ და ამით იახლოებენ განსაცდელს. ტარიელმა მამობილის ურჩობით, მასზე განაწყენებით უფალს შვილი მოუკლა, მაცხოვრის ჯვარმცმელთა რიგებში აღმოჩნდა ჩადენილი ცოდვის გამო. ტარიელი ხვარაზმშას სიძეს (მაცხოვრის უველაზე მეტად ცნობილ სახელს) უწოდებს და წითელი კარვის დანახვაზე აღდგომა (ძველ ქართულად – აღვენება) ახსენდება. ავთანდილს ასე მოუთხრობს ამ ამბავს:

“მოედანს დავდგი კარვები წითლისა ატლასებისა,

მოვიდა სიძე, გარდახდა, დღე ჰგვანდა, არს აღვსებისა”.

ამით მიენიშნება, რომ უფლისწულის მოკვლით “იქსოს კლავს”, უდანაშაულო ადამიანის სისხლს ღვრის, თუმცა ტარიელი უკან მაინც არ იხევს. ეს მკვლელობა გადაკარგავს მას და ნესტანს ინდოეთიდან, ორივეს ცოდვისა და უმაღლობის ტყვეობაში აღმოჩნდნს. ნესტანი ტანჯვა-წამებით გამოიწვრთება, ინანიებს ჩადენილ ცოდვას (მამის წინაშეც და უფლისწულის მკვლელობის გამოც) და ქაჯეთიდან წერილით ევედრება ტარიელს, ფარსადანს რამე არგოს, მის გულს ლხენა მოგვაროს.

კიდევ ერთ მომენტს შევეხები. რამაზ ხატაელის განდგომა, იმდროინდელი მრწამსით, მეფე-მამის ურჩობას ნიშნავდა. ხატაეთი ხარგს ადარ იხდიდა, ინდოეთის ზეგავლენისგან თავდასხნა სურდა, მამის სახლიდან წასვლას ეპირებოდა, სახარებისეული იგავის პერსონაჟის მსგავსად.

საგულისხმოა, რომ ინდოეთში მიყვანილ, დატყვევებულ რამაზს ფარსადანი ისე ექცევა, როგორც მამა – მცირეწლოვან შვილს (ე.ი. საყვარელ, გაუაზრებლად, უბოროტოდ მოქმედ ჩვილს, ვისი ცუდი საქციელიც გასაკვირი არ არის და მეყსეულად მისატევებელია). ტარიელი მოგვითხრობს: “ტკბილად ნახა ხელმწიფემან, ვითა შვილი სააკვანე”. თანაც, ფარსადანი შემოსავს რამაზს თავისი ამალითურთ, ძვირფასეულობასაც მისცემს საჩუქრად და ამგვარად შემოირიგებს.

“ძე შეცდომილის იგავის” მიხედვით, შემოსვა ძეობის პატივის აღდგენას ნიშნავს, რადგან იგავში მამა შინ დაბრუნებულ ძეს სამოსელსა და ხამლს აცმევს. ასე რომ, ფარსადანი ასე შემთხვევით არ მოქცეულა. – მან ამით უძღები შვილი დაიბრუნა და ხელახლა გაიერთგულა. ამავე დროს, აღსრულდა სწავლება, რომ მეფე “ღმრთულებრ” მიმტევებული და უხვი უნდა იყოს. პირველი მოთხოვნის საფუძველია: “ღმრთი შეუნდობს შეცოდებულსა” და მეორის: “უხვი ასხნილსა დააბამს, იგი თვით ების, ვინ ების” (სიუხვე მეფისთვის აუცილებელ თვისებად როსტევანმაც ჩათვალა, თინათინი გამეფებისას სწორედ ასე დაარიგა).

ასე რომ, “ძე შეცდომილის იგავი” ღრმა და მრავალფეროვანია, ფართოა სპექტრი, რომელსაც სთავაზობს მწერალს, ამიტომ ლიტერატურაში მრავალმხრივაა იგი წარმოდგენილი, მისი სხვადასხვა ასპექტი უამრავ ნაწარმოებში გვხვდება.

ლალი დათაშვილი
ფილოლოგიის დოქტორი